

УДК 347.919.7:005.336.4:061.1ЄС

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.12>

ЄДНІСТЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ. ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Проскурня Т.В.,
членкиня Комітету з питань господарського права та процесу
Національної асоціації адвокатів України, адвокатка, керівна партнерка
Адвокатського об'єднання
«ГРУПА БІЗНЕС ПАРТНЕРІВ»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3168-0501>
e-mail: advocate@bpg.net.ua

Проскурня Т.В. Єдність судової практики. досвід країн Європейського Союзу.

У статті проаналізовано такі правові механізми для досягнення єдності судової практики як-от спеціалізація судів та судді, преюдиція. Метою дослідження є правовий аналіз роботи зазначених механізмів в Україні та в умовах існуючих моделей правових систем країн Європейського Союзу.

Автором приділено увагу впливу механізму спеціалізації судів на сталість судової практики. Досліджено принципи застосування преюдиції в Україні та роль рішень Верховного Суду у досягненні єдності судової практики.

При проведенні аналізу особливу увагу приділено порядку застосування практики Європейського суду з прав людини та досліджено її роль у формуванні єдності судової практики в Україні.

Аналізується роль Верховного Суду як найвищого органу судової влади та його рішень у країнах Європейського Союзу. Наводяться висновки Консультативної ради європейських суддів щодо спеціалізації судів та розглянуто порядок спеціалізації суддів за категоріями справи в українській судовій системі. Автором наводиться принцип *ratione materiae* (лат. «з огляду на предмет»), який покладено в основу спеціалізації судів та суддів та є важливим механізмом, що забезпечує правову визначеність, сприяє єдності підходів у межах однієї категорії справ.

Наводяться приклади з судової практики України, що доводять необхідність постійного вдосконалення механізму спеціалізації судів та суддів, а також усунення прогалини у законодавстві, що виявляються. Розглянуто наступні інструменти, за допомогою яких усуваються прогалини у законодавстві, як-от: зміни до чинного законодавства та нові правові висновки Верховного Суду. Порушено проблематику, що пов'язана з ретроспективною дією нових правових висновків Верховного Суду та їх вплив на правову визначеність, захист прав людини та довіру до судової системи загалом.

На прикладах певних країн Європейського Союзу проаналізовано роботу механізмів спеціалізації та преюдиційності судових рішень.

Ключові слова: єдність судової практики, судова практика, механізми забезпечення судової практики, сталість судової практики, спеціалізація суддів, спеціалізації судів, принцип *ratione materiae* (лат. «з огляду на предмет»), Верховний Суд, преюдиція.

Proskurnya T.V. Unity of judicial practice. experience of the European Union countries.

The article analyses legal mechanisms aimed at ensuring the unity of judicial practice, such as the specialization of courts and judge, prejudicial effect. The objective of this study is to conduct a legal analysis of the functioning of these mechanisms in Ukraine and within the frameworks of existing legal system models in the European Union countries.

The author examines the impact of judicial specialization on the stability of judicial practice. The principles of applying the prejudicial effect in Ukraine are explored, along with the role of Supreme Court rulings in achieving judicial unity.

In the course of the analysis particular attention is given to the application of the case law of the European Court of Human Rights and its role in shaping the unity of judicial practice in Ukraine.

The role of the Supreme Court as the highest judicial authority and its decisions in the countries of the European Union are analysed. The conclusions of the Consultative Council of European Judges regarding court specialization are presented, as well as the procedure for the specialization of judges based on case categories within the Ukrainian judicial system. The author references the *ratione materiae* principle (Latin: «in view of the subject matter»), which underpins the specialization of courts and judges and serves as a crucial mechanism ensuring legal certainty and promoting uniform approaches within the same category of cases.

Examples from Ukrainian case law demonstrate the necessity of continuously improving the mechanisms of judicial specialization for both courts and judges as well as the elimination of legislative gaps as they emerge. The following instruments for addressing legislative gaps are examined: amendments to existing legislation and new legal conclusions of the Supreme Court.

The issue of the retroactive effect of the Supreme Court's new legal conclusions is raised, along with their impact on legal certainty, the protection of human rights, and overall public trust in the judicial system.

The functioning of judicial specialization mechanisms and the precedential effect of court decisions is analysed through examples from selected EU member states.

Key words: judicial unity, judicial practice, mechanisms for ensuring judicial practice, stability of judicial practice, judicial specialization, court specialization, *ratione materiae* principle (Latin: «in view of the subject matter»), Supreme Court, prejudicial effect.

Постановка проблеми. Досягнення реальної єдності судової практики в Україні є вкрай гострим питанням сьогодення. Наукова спільнота разом з суддями розробляють нові механізми та інструменти, що мають ефективно забезпечити єдність судової практики. Досягнення її єдності саме у сфері господарського права та процесу є вагомим, адже від цього залежить майбутнє бізнесу країни, передбачуваність правових наслідків для іноземних інвесторів, що напряду впливає на розвиток економіки України. Водночас без урахування закордонного досвіду, зокрема країн Європейського Союзу, розраховувати на впровадження дієвих механізмів у цьому питанні неможливо.

Поширення певних механізмів і практик, які успішно працюють у країнах Європейського Союзу у напрямі забезпечення єдності судової практики, може суттєво покращити українську правову систему та підвищити її передбачуваність, адже відсутність єдності судової практики підриває довіру суспільства до судової системи. Суддя, який розглядає справу у суді першої інстанції, як суб'єкт судової системи також має бути впевнений у тому, що правові висновки Верховного Суду, на які суд посилався під час ухвалення рішення, залишатимуться незмінними до того часу, поки справа не надійде до касаційної інстанції.

У статті розглянуто інструменти, які доцільно запозичити з закордонного досвіду для формування єдності судової практики в Україні.

Мета дослідження. Метою цієї статті є аналіз наявних механізмів, направлених на досягнення єдності судової практики як спеціалізації суддів, судів та преюдиційності у судових системах України та країн Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. З розвитком суспільно-економічних відносин в Україні спостерігаємо значне зростання кількості господарських справ, що викликає наявність у суддів більш глибоких спеціальних знань у різних сферах господарських правовідносин (договірні, недоговірні зобов'язання, обіг цінних паперів, екологічне право, корпоративні правовідносини, інтелектуальне право, банкрутство юридичних осіб тощо). До того ж, складність справ збільшує навантаження на суддю, впливає на строки розгляду спорів, що призводить до ускладнення роботи господарських судів загалом.

Отже, спеціалізації суддів є дієвим механізмом комплексного підходу, спрямованого на забезпечення єдності судової практики у більшості країн Європи. Разом з тим, у процесі розвитку господарських правовідносин цей механізм також потребує постійного перегляду та коригування.

У висновку № 15 (2012) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про спеціалізацію суддів зазначено [1], що *передання окремих категорій справ певній групі спеціалізованих суддів може сприяти послідовності в судових рішеннях і формуванню правової визначеності. Спеціалізація може допомогти суддям, які зазвичай розглядають подібні категорії справ, краще розуміти обставини по справах, що надходять до них, у технічному, соціальному або економічному вимірах, і, як результат, визначити найбільш оптимальне*

рішення, що відповідає конкретним обставинам. Спеціалізовані судді, які володіють академічними знаннями поза сферою юриспруденції, можуть застосовувати міждисциплінарний підхід до вирішення юридичних питань. Спеціалізація за рахунок більшої компетентності в певній сфері права може сприяти покращенню ефективності та оперативності розгляду справ у суді, беручи до уваги постійно зростаючу кількість справ.

З дня початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи в Україні відповідно до статті 152 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [2], Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого рішенням Ради суддів України від 26.11.2010 № 30 [3], впроваджено загальний класифікатор спеціалізацій суддів та категорій справ, затверджений наказом Державної судової адміністрації України від 21.12.2018 № 622 [4].

Вища рада правосуддя рішенням від 28 лютого 2023 року № 162/0/15-23 [5] відтермінувала набрання чинності нормами розділу IV Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи до внесення змін до цього Положення та доопрацювання програмного забезпечення автоматизованої системи документообігу [6] (далі по тексту - Положення).

Відповідно до підпункту 2.3.10 пункту 2.3 Положення збори суддів відповідного суду мають право запроваджувати *спеціалізацію суддів з розгляду конкретних категорій судових справ*. Спеціалізація суддів визначається з огляду на розподіл не менше двох суддів на одну спеціалізацію.

За змістом підпункту 2.3.23 пункту 2.3 Положення, – якщо судова справа підлягає розгляду (перегляду) колегією суддів, при автоматизованому розподілі судових справ автоматизованою системою в місцевому суді визначається головуючий суддя, а в судах апеляційної та касаційної інстанцій - суддя-доповідач із числа всіх суддів відповідного суду з урахуванням їхньої спеціалізації (за її наявності).

Практика Верховного Суду свідчить про те, що судові рішення підлягають обов'язковому скасуванню з направленням справи на новий розгляд, якщо справу розглянуто і вирішено неповноважним складом суду. Так, у постанові від 15 листопада 2023 року у справі № 910/11028/20 [7] Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду зазначив, що *«термін «повноважний склад суду» слід сприймати як наявність повноважень суддів щодо здійснення ними своїх професійних обов'язків: компетентність у розумінні наявності повноважень на розгляд справ у суді відповідно до предмета спору, вирішення справ судом певної інстанції та судом, який має повноваження на розгляд справ у межах територіальної юрисдикції, визначеної ГПК України, що забезпечує право на розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом»*.

Аналогічні правові позиції викладені у постановах Верховного Суду від 15.10.2020 у справі № 910/8902/19 [8], від 27.02.2020 у справі № 910/17560/18 [9].

Без сумніву, наявний механізм спеціалізації суддів в Україні є дієвим, таким, що покращує якість судових рішень та сприяє більш ефективному досягненню єдності судової практики.

Водночас, сьогодення спеціалізація судів та суддів в українській судовій системі не є такою, що не потребує змін. Звісно, що вона є набагато кращою ніж, наприклад, 10 років тому, але в умовах історичних політичних, економічних процесів, що відбуваються в країні впродовж останнього десятиріччя, судова система також динамічно розвивається, а це означає — постійні зміни.

Так, тривалий час були спори щодо предметної юрисдикції оскарження дій виконавців. Позовні заяви подавали то в господарські суди, то в адміністративні.

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 17 квітня 2018 року у справі № 815/6956/15 [10] поставила крапку у цьому питанні і розмежувала спори, які мають розглядати адміністративні та господарські суди. Тож до компетенції адміністративних судів тепер підлягають спори фізичних чи юридичних осіб з органом державної влади, органом місцевого самоврядування, їхньою посадовою або службовою особою, предметом яких є перевірка законності рішень, дій чи бездіяльності цих органів (осіб), відповідно, прийнятих або вчинених ними при здійсненні владних управлінських функцій.

Якщо ж порушення своїх прав особа вбачає у наслідках, які спричинені рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень, які вона вважає неправомірними, і ці наслідки призвели до виникнення, зміни чи припинення цивільних правовідносин, мають майновий характер або пов'язаний з реалізацією її майнових або особистих немайнових інтересів, то визнання незаконними (протиправними) таких рішень є способом захисту цивільних прав та інтересів.

Слід зауважити, що в період відсутності єдності судової практики у цьому питанні, кожен з заявників користувався різною практикою Верховного Суду, що існувала на той час. Внаслідок цього, чимало судових процесів розпочали відповідно до наявної різної практики зі спірного питання, заявники понесли судові витрати, але згодом рішення місцевих та апеляційних судів були скасовані, а провадження у справах закриті.

У таких випадках постає питання щодо доцільності застосування нових правових висновків у ретроспективі, що залишається невирішеним та є умовним тригером, що підриває довіру до судової системи.

На сьогодні також існують спірні питання щодо спеціалізації судів. Реєстраційні дії державного реєстратора оскаржують в судах адміністративної юрисдикції, але за умови, що така позовна вимога пов'язана виключно із порушенням порядку державної реєстрації і має самостійний процесуальний характер. Якщо ж існує спір про право цивільне, то оскарження рішень, дій або бездіяльності державного реєстратора не має самостійного предмета (не є ефективним способом захисту), а сам спір потребує вирішення питання про право по суті (наприклад, при скасуванні (запису) державної реєстрації необхідним є заявлення віндикаційної вимоги або вимоги про визнання права власності).

Залежно від предметного або суб'єктного складу спору, останній можуть розглядати як суди господарської, так і суди загальної (цивільної) юрисдикції. Така ситуація притаманна випадкам розгляду спорів, пов'язаних із забезпеченням основного зобов'язання, наприклад, спору щодо титулу майна, переданого в іпотеку.

Завдяки судовій практиці цю прогалину усунули, зокрема за постановою Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у справі № 201/5876/22 від 06.11.2023 року [11] викладено правовий висновок: *«Справи щодо правочину, у тому числі оскарження реєстраційних дій щодо такого правочину, укладеного на забезпечення виконання основного зобов'язання між юридичними особами, належать до юрисдикції господарського суду, оскільки такий правочин є похідним від кредитних правовідносин господарюючих суб'єктів»*

Разом з тим, до Господарського процесуального кодексу з цього питання не внесено змін. Частиною першою статті 20 Господарського процесуального кодексу України [12] передбачено, що господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною другою цієї статті), та інші справи у визначених законом випадках, зокрема справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи – підприємці та ін.

Водночас, судова практика свідчить про те, що навіть за наявності правових висновків, викладених у постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду, на практиці виникають неузгодженості в частині предметної юрисдикції господарських та цивільних спорів, щодо скасування рішень державного реєстратора про припинення договору іпотеки, укладеного для забезпечення виконання умов кредитного договору, сторонами якого є юридичні особи (похідні від кредитних правовідносин суб'єктів господарювання).

Відповідний проект Закону від 03.12.2024 № 12282 «Про внесення змін до статті 20 Господарського процесуального кодексу України щодо юрисдикції господарських судів» [13], спрямований на вдосконалення предметної юрисдикції господарських та цивільних спорів, зареєстровано у Верховній Раді.

Аналогічна ситуація відбувається і у справах про банкрутство, які охоплюють як приватні, – так і публічні інтереси. Кодекс про банкрутство, що набрав чинності у 2019 році, став важливим етапом реформування інституту неплатоспроможності в Україні. Однією з його функцій було усунення численних неузгодженостей, що існували на той час та які врегульовувала судова практика. Однак на сьогодні податкові вимоги у справах про банкрутство можуть розглядати як у рамках провадження справи про банкрутство, – так і в адміністративному суді. Так, податкові борги боржника, що виникли до відкриття справи про банкрутство, розглядають за загальною процедурою поряд з вимогами інших кредиторів. Водночас, якщо боржник оскаржує сам факт нарахування податкових зобов'язань, – такі спори розглядають в адміністративному суді. Отже, назріла потреба в інтеграції податкових спорів у процедуру банкрутства, що забезпечить системний комплексний розгляд усіх вимог боржника.

Зважаючи на вищезазначене, спеціалізацію розгляду справ регулює як законодавець – шляхом внесення змін до законів, - так і Верховний Суд – шляхом ухвалення у постановах нових правових позицій. Однак, застосування таких нових правових позицій Верховного Суду, як правило, провокує більше запитань на практиці ніж застосування змін до законодавчих актів. І це відбувається через те, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (ст. 58 Конституції України [14]), а нові правові висновки Верховного Суду діють ретроспективно, що призводить до скасування судових рішень місцевих та апеляційних судів, ухвалених у відповідності з попередніми висновками Верховного Суду. Отже, ретроспективне застосування нових правових позицій Верховного Суду порушує принципи правової визначеності.

Ба більше, якщо застосування нової правової позиції Верховного суду змінює правові очікування осіб і погіршує їхнє становище, то це порушує принцип заборони повороту до гіршого (non reformatio in reus), відомий ще з часів римського права.

Верховний Суд у постанові від 23.11.2023 у справі № 466/725/20 [15] зазначив, що правило заборони повороту означає недопустимість погіршення становища сторони, яка оскаржує судові рішення. Тобто, особа, яка оскаржує судові рішення, не може потрапити в гірше становище, порівняно з тим, що така особа досягнула в попередній інстанції в результаті своєї ж скарги.

Консультативною радою європейських суддів у пункті 7 висновку № 20 (2017) про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону [16] зазначено, що *якби сторони розуміли б свої позиції заздалегідь, вони навіть могли б вирішити не звертатися до суду. Адвокати мали б у такому випадку розуміти, наскільки це можливо, які саме надавати поради своїм клієнтам, тобто сторонам процесу, щодо їхніх прав. Прецеденти чи усталена судова практика (надалі – судова практика), які встановлюють чіткі, послідовні та надійні правила, можуть скоротити потребу залучення судів до вирішення спорів. Якщо є можливість посилаючись на попередні судові рішення, які були прийняті в подібних справах, зокрема вищими судами, відповідні справи могли б розглядатися більш ефективно.*

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що впровадження механізму, що регулюватиме застосування нових правових висновків Верховного Суду, є важливим кроком для забезпечення правової визначеності та захисту прав юридичних та фізичних осіб. Впровадження такого механізму дозволить збалансувати необхідність змінювати правову практику з потребою забезпечити правову стабільність та захист прав людини, що загалом посилить довіру до судової системи.

Стан опрацювання проблематики. У судових системах країн Європи також впроваджено спеціалізацію суддів. О.П. Подцерковний, аналізуючи досвід спеціалізації суддів у господарських судах, зазначає, що *у розвинутих країнах повсюдно зберігається та поглиблюється спеціалізація комерційних судів. Це стосується Франції, Бельгії, Португалії, Іспанії, Ісландії, Ірландії, Австрії (у Відні), Данії (у Копенгагені), окремих кантонів Швейцарії, Хорватії.*

Законодавцем мод у Європі щодо комерційних та господарських судів залишаються Франція та Німеччина. І якщо у Франції комерційні суди з'явилися раніше, то сучасна їх побудова запозичена з Німеччини. При чому якщо у Франції комерційні суди існують як окрема судова ланка, то у Німеччині господарські суди існують як спеціальне відділення місцевих судів, коли особа має право звернутися у більш спрощеному порядку, ніж у цивільному суді. Господарські суди діють при земельних судах ФРН та, на відміну від цивільних судів, слухають справи у складі професійного судді та двох «почесних суддів» з підприємницького середовища (по суті – народних засідателів) [17].

В основі розмежування компетенції суддів як всередині суду певної юрисдикції, так і для визначення самої юрисдикції суду щодо певних категорій спорів лежить принцип **ratione materiae** (лат. «з огляду на предмет»), який є важливим механізмом для забезпечення єдності судової практики у межах певних категорій справ.

Цей принцип широко використовують в міжнародному праві, зокрема в Європейському суді з прав людини (ЄСПЛ), що допомагає уникати розгляду справ, які належать до правовідносин, що не регулюються нормами Європейської конвенції з прав людини, що, своєю чергою, забезпечує стабільність та передбачуваність судової практики ЄСПЛ.

Застосування принципу *ratione materiae* є вагомим й для розгляду зразкових справ, коли вища судова інстанція визначає підхід до вирішення аналогічних спорів.

Водночас, створення великої кількості спеціалізованих судів не може бути чинником високої ефективності судової системи та не сприяє її розвитку. Тобто йдеться про баланс. І в цьому разі,

саме спеціалізація суддів всередині суду (принаймні в українських реаліях) є збалансованим рішенням, яке дозволяє не виводити окрему категорію спорів до спеціалізованого суду, не створювати додаткове законодавче підґрунтя для роботи окремого спеціалізованого суду, і разом з тим запобігає поверховому підходу до розгляду судових справ.

Слід також врахувати, що окремий спеціалізований суд – це також додаткове фінансове навантаження на Державний бюджет країни, що не завжди є виправданим.

Вікторія Резнікова та Валентин Щербина у статті «СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ» [18] зазначили, що створення різних гілок судової системи тягне за собою творення нового процесуального права вузькогалузевого характеру, розвиток наукової доктрини за відповідними напрямками процесуального права, інколи без урахування паралельних досліджень і досвіду наявних напрацювань, їхнього дублювання, неузгодженості термінології, застосування тих чи інших процесуальних механізмів та інститутів тощо.

Отже, спеціалізація суддів є вирішальним механізмом досягнення єдності судової практики загалом та у господарському процесі зокрема. До того ж є визначальним чинником у розумінні та правозастосування у різних сферах економічних взаємовідносин та правильного формування судової практики. У цьому контексті важливу роль у визначенні юридичних наслідків при виконанні судових рішень відіграє преюдиційність.

Преюдиційність (від лат. *praedictio* – предрешиение) також є важливим механізмом, завдяки якому досягають єдності судової практики. Преюдиційність нерозривно пов'язана з такими важливими для досягнення єдності судової практики принципами як-от: верховенство права, правова визначеність, обов'язковість судових рішень, рівність перед законом, процесуальна економія, дотримання яких сприяє передбачуваності судової практики та формуванню довіри суспільства до судової системи.

Статтею 17 Закону України від 02.12.2012 № 5463-VI «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [19] встановлено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

У 2017 році у нових редакціях усіх процесуальних кодексів з'явилися норми, що закріпили обов'язковість застосування суддями рішень Європейського суду з прав людини.

Так, частиною четвертою статті 11 Господарського процесуального кодексу України встановлено, що суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

Європейський суд з прав людини у рішенні від 25 липня 2002 року у справі за заявою № 48553 / 99 «Совтрансавто Холдинг» проти України» [20], а також згідно з рішенням Європейського суду з прав людини від 28 листопада 1999 року у справі за заявою № 28342 / 95 «Брумареску проти Румунії» [21] встановлено, що існує усталена судова практика конвенційних органів щодо визначення основним елементом верховенства права принципу правової певності, який передбачає серед іншого й те, що у будь-якому спорі рішення суду, яке вступило в законну силу, не можуть поставити під сумнів.

Термін «преюдиція» не закріплено в українському законодавстві, хоча її суть визначають аналізом норм процесуальних кодексів. Наприклад, у господарському процесі обставини, встановлені рішенням суду в господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, стосовно якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом (частина четверта статті 75 Господарського процесуального кодексу України).

Водночас згідно з нормами частини шостої статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [22] висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, лише враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права.

Згідно з нормами частини четвертої статті 236 Господарського процесуального кодексу України при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду.

Судді Великої Палати Верховного Суду у постанові від 03.07.2018 у справі № 917/1345/17 [23] зазначили про те, що *«преюдиціальне значення у справі надається саме обставинам, установленним судовими рішеннями, а не правовій оцінці таких обставин, здійсненій іншим судом. Преюди-*

ціальне значення мають лише рішення зі справи, в якій беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини. Преюдицію утворюють лише обставини, які належали до предмета доказування у відповідній справі, безпосередньо досліджувались і встановлювались у ній судом, що знайшло своє відображення у мотивувальній частині судового рішення. Преюдиціальні факти відрізняються від оцінки іншим судом обставин справи».

У постанові Верховного Суду від 26.11.2019 у справі № 902/201/19 [24] викладено наступний висновок щодо преюдиційності: «Преюдиціальність – це обов’язковість фактів, установлених судовим рішенням, що набрало законної сили в одній справі для суду при розгляді інших справ. Преюдиційно встановлені факти не підлягають доказуванню, оскільки вони вже встановлені у рішенні суду і немає необхідності встановлювати їх знову, тобто піддавати сумніву істинність і стабільність судового акта, який вступив у законну силу. Суть преюдиції полягає в неприпустимості повторного розгляду судом одного й того ж питання між тими ж сторонами».

У таких країнах континентальної правової системи, як-от: Франція, Німеччина, Австрія, Іспанія поняття преюдиція також не закріплено як обов’язковий прецедент, але рішення Верховного Суду мають важливий орієнтир для формування сталості судової практики.

М.О. Деменчук зауважує [25], що у Франції, наприклад, рішення Касаційного суду не є обов’язковим для судів нижчої інстанції, проте мають високий авторитет.

І.В. Назаров, досліджуючи європейський досвід забезпечення єдності судової практики [26], звертає увагу на те, що Касаційний суд Франції заборонив судам нижчої інстанції обґрунтовувати своє рішення, посилаючись лише на попередню практику. Суди нижчої інстанції не мають обов’язку наслідувати практику вищих судів, проте якщо суддя після детального вивчення попередньої практики переконується, що обґрунтування, викладене в попередньому рішенні, є переконливим, то він може застосувати його у відповідній справі.

Такий підхід, коли суд зобов’язаний обґрунтувати рішення на основі закону та конкретних обставин справи, а не просто покладатись на попередні рішення, – забезпечує індивідуальний розгляд кожної справи та запобігає механічному застосуванню суддями попередніх рішень без їх належного аналізу.

І. Бічковіс, досліджуючи роль Верховного Суду Латвійської Республіки у формуванні єдності судової практики, наголосив, що суд касаційної інстанції цієї країни не може давати обов’язкові для застосування судами нижчої інстанції роз’яснення про застосування законів, а здійснює лише такі дії, як-от: узагальнення судової практики, її аналіз, враховує думки, які висловили на спільних засіданнях суддів сенату та судових палат, організовує семінари та конференції, публікує рішення сенату та оцінює судову практику, яка стала публічно доступною [27].

Маффей П. у своєму дослідженні функцій та повноважень Верховного Суду Бельгії як вищого судового органу зауважив щодо обмеженості його повноважень та того, що інтерпретація законів Верховним Судом не має обов’язкового характеру для судів нижчих інстанцій; судді, яким справа була надана після визнання рішення недійсним, мають повну свободу розглянути її відповідно до власних переконань. Лише у разі, якщо повторне рішення знову потрапить на апеляцію до Верховного Суду Бельгії з таких же підстав, як і вперше, та якщо рішення знову буде анульовано рішенням Верховного Суду Бельгії, ухваленим зборами палат, воно буде обов’язковим для судів, які знову розглядатимуть цю справу. Тобто саме шляхом інтерпретації закону суд сприяє збереженню єдиної системи прецедентного права [28].

У пункті 10 висновку № 20 (2017) Консультативної ради європейських суддів зазначено, що незалежно від того, чи вважається прецедент джерелом права, чи має прецедент зобов’язувальний характер, посилання на попередні судові рішення є дієвим засобом для суддів як у системі загального права, так і в системі континентального права. Тим не менш, Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) визнає, що різниця між загальною та континентальною системами права традиційно має особливе значення стосовно функцій прецеденту та судової практики в цілому.

КРЕС уже неодноразово зауважувала, що судді країн континентального права керуються судовою практикою, особливо вищих судів, до чийх повноважень відноситься питання забезпечення єдності судової практики (п. 12 висновку № 20 (2017) Консультативної ради європейських суддів).

Висновки. Отже, досвід європейських країн свідчить про те, що не існує єдиної моделі діяльності Верховного Суду як найвищої установи судової системи, водночас функціонал щодо забезпечення єдності судової практики є незмінним. У країнах романо-германської правової системи рішення Верховного суду не є джерелом права, але мають значний вплив на правозастосування. У

країнах загального права прецеденти Верховного Суду є обов'язковими для нижчих судів і формують правові норми.

Наведений аналіз дозволяє виснувати, що рішення Верховного Суду як у країнах романо-германської правової сім'ї, – так і країнах загального права, навіть якщо вони не є офіційним джерелом права, відіграють важливу роль для судової системи та суспільства загалом.

У такий спосіб, можна стверджувати, що правові системи різних країн мають власні моделі реалізації таких механізмів єдності судової практики як спеціалізація та преюдиція, кожна з яких має як позитивні так і негативні наслідки, що обумовлює необхідність пошуку оптимальних механізмів для досягнення сталості судової практики в умовах динамічного розвитку української судової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Висновок № 15 (2012) Консультативної ради європейських судів стосовно спеціалізації суддів (Париж, 13 листопада 2012 року). Офіційний портал Судова влада. Верховний Суд: вебсайт. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/r_15_2012_2012_11_13.pdf.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII / Офіційний портал Верховної Ради України: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
3. Положення про автоматизовану систему документообігу суду: Рішення Ради суддів України від 26.11.2010 № 30. Офіційний портал Верховної Ради України: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr030414-10#n11>.
4. Про затвердження Загального класифікатора спеціалізацій суддів та категорій справ: Наказ Державної судової адміністрації України від 21.12.2018 № 622. Офіційний портал Верховної Ради України: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0622750-18#Text>.
5. Про відтермінування набрання чинності нормами розділу IV Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційної телекомунікаційної системи: Рішення Вищої ради правосуддя від 28.02.2023 № 162/0/15-23. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя: вебсайт. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/39353>.
6. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційної телекомунікаційної системи: Рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя: вебсайт. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/4863>.
7. Постанова Верховного Суду від 15 листопада 2023 року у справі № 910/11028/20. Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115030897>.
8. Постанова Верховного Суду від 15.10.2020 у справі №910/8902/19. Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92252490>.
9. Постанова Верховного Суду від 27.02.2020 у справі №910/17560/18. Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87891112>.
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17 квітня 2018 року у справі №815/6956/15. Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73500749>.
11. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у справі від 06.11.2023 року № 201/5876/22. Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114848834>.
12. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 03.10.2017 №2147-VIII / Офіційний портал Верховної Ради України: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
13. Проект Закону від 03.12.2024 №12282 «Про внесення змін до статті 20 Господарського процесуального кодексу України щодо юрисдикції господарських судів». Офіційний портал Верховної Ради України: вебсайт. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/45366>.
14. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / *Голос України* від 13.07.1996 № 128.
15. Постанова Верховного Суду від 23.11.2023 у справі № 466/725/20. Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115238676>.

16. Висновок № 20 (2017) Консультативної ради європейських суддів щодо якості судових рішень (Страсбург, 10 листопада 2017 року). Офіційний портал Судова влада. Верховний Суд: вебсайт. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/opinion_20_ua.pdf.
17. О.П. Подцерковний. Досвід спеціалізації господарської (комерційної) юрисдикції в Україні та західних країнах. *Вісник Національної академії правових наук України* Том 25, № 1, 2018, с.146–161.
18. Вікторія Резнікова та Валентин Щербина. Сучасні тенденції розвитку господарського процесу України. *ПРАВО УКРАЇНИ*, 2017, № 9, с. 9–27.
19. Закон України від 02.12.2012 № 5463-VI «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Офіційний портал Верховної Ради України: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
20. Справа за заявою № 48553 / 99 «Совтрансавто Холдинг» проти України». Європейський суд з прав людини. Рішення від 25 липня 2002 року. Офіційний портал Верховної Ради України: вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_043#Text.
21. Справа за заявою № 28342 / 95 «Брумареску проти Румунії». Європейський суд з прав людини. Рішення від 28 листопада 1999 року. Сайт інформаційно-правового ресурсу «ЛІГА-ЗАКОН»: вебсайт. URL: <https://zakon-pro.ligazakon.net/document/SO2355?land=UA&context=UA&an=2>.
22. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII / Верховна Рада України. *Голос України*, 2017, 11, 28.11.2017 N 221-222, ст. 13, ст. 36.
23. Постанова Верховного Суду від 03.07.2018 у справі № 917/1345/17. Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75215615>.
24. Постанова Верховного Суду від 26.11.2019 у справі № 902/201/19. Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85933485>.
25. М. О. Деменчук. Забезпечення єдності судової практики вищими судовими інстанціями: європейський досвід / М. О. Деменчук // *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. Вип.75, с. 210–216. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2015_75_34.
26. І.В. Назаров. Завдання та повноваження вищого судового органу (на прикладі європейських країн). – *Право України*. 2012. № 11-12, с. 73–81.
27. І. Бічковічс. Роль Верховного Суду Латвійської Республіки у формуванні єдності судової практики / І. Бічковічс // *Право України*. 2012. № 11-12. С. 181–185.
28. П. Маффей. Функції та повноваження Верховного Суду Бельгії як вищого судового органу / П. Маффей // *Право України*. 2012. № 11-12. С. 110–113.